

ДОКТРИНА ПРО ПОЗИТИВНУ КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ПРАКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто праксіологічний аспект вчення про кримінальну відповідальність із виділенням практичних форм її реалізації: виключення, звільнення, пом'якшення обмеження чи позбавлення прав та свобод особи.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, негативний і позитивний аспекти, виключення, звільнення, пом'якшення, обмеження або позбавлення, права та свободи особи.

Кримінально-правова поведінка в позитивній кримінальній відповідальності має велике значення, тому що ряд дослідників вбачають її зміст у почутті морального обов'язку, громадського обов'язку [2, с. 33; 14, с. 12]. Таке розуміння позитивного аспекту кримінальної відповідальності не сприймається більшістю криміналістів, оскільки не має об'єктивного прояву. Юридичній оцінці, як зазначає І.Е. Звечаровський, насамперед підлягає "практична відповідальність", тобто результати зовнішнього прояву поведінки суб'єкта права. І саме з урахуванням цього елемента відповідальності можливе встановлення того, як сформувалась відповідальність пізнавальна й вольова [12, с. 40]. Звідси робився й ще один досить суперечливий висновок, що конкретний зміст позитивної відповідальності (у поведінковому аспекті) включає в себе: а) поведінку, що відповідає вимогам кримінально-правових норм (виконання заборон) і б) поведінку, що виражається у використанні прав, передбачених кримінальним законом (прямо чи опосередковано) [5, с. 162]. Домінує погляд на зовнішній прояв позитивної кримінальної відповідальності як "усвідомлення громадянином почуття обов'язку перед суспільством, впевненість у необхідності суворого дотримання законів, недопущення вчинення суспільно небезпечних злочинних діянь та засновану на цьому усвідомленні практичну діяльність" [4, с. 54]. У цьому розумінні позитивний аспект кримінальної відповідальності реалізується лише в дотриманні кримінально-правових заборон, із чим складно погодитися.

Кримінальна відповідальність у позитивному аспекті має реалізовуватися у визначених правових формах. Поза встановленими державою процедурами вона не може виникнути, розвиватися й припинитися. У доктрині кримінального права загальнови-

знано, що кримінальна відповідальність реалізується в кримінально-правових відносинах [3, с. 40, 5, с. 25–26]. Правовідносини виникають, змінюються й припиняються у зв'язку з наявністю юридичних фактів. Для охоронних правовідносин, що виникають у кримінально-правовій сфері, таким фактом є вчинення злочину. Втім, як зазначає Ю.В. Баулін, для того, щоб кримінально-правові відносини, в яких держава має повноваження покласти на особу кримінальну відповідальність, було змінено, впродовж часу його існування має з'явитися інший юридичний факт, відмінний від того, який породив ці правовідносини [2, с. 49].

На наш погляд, нелогічно розглядати правомірну поведінку, що виявляється в дотриманні кримінально-правових заборон, як своєрідний юридичний факт, що породжує існування кримінально-правових відносин позитивної кримінальної відповідальності. Відсутність відповідного юридичного факту робить неможливим встановлення початкового й кінцевого моменту позитивного аспекту кримінальної відповідальності. Зміст кримінально-правових відносин позитивної кримінальної відповідальності, як і будь-яких інших правовідносин, полягає у визначенні прав і обов'язків його суб'єктів. М.І. Загородников обґрунтовано вважав, що кримінальна відповідальність починається там і тоді, де й коли на підставі закону конкретно визначаються права та обов'язки учасників кримінальних правовідносин [11, с. 40]. Саме визначеності прав і обов'язків суб'єктів, що є характерною рисою публічних правовідносин, і не вистачає позитивній відповідальності у вигляді дотримання кримінально-правових заборон. З одного боку, крім абстрактних обов'язків громадян поводитися законно й не вчиняти будь-яких злочинів та, з іншого, обов'язків держави не притягувати таких громадян до кримінальної відповідальності, ніяких "прав і обов'язків" ми не

бачимо. Правовий вплив починається з моменту набрання чинності кримінальним законом, що містить заборону суспільно небезпечних діянь і триває до моменту, коли повністю вичерпані всі правові наслідки порушення вказаної норми. Отже, правомірна, соціально корисна поведінка суб'єктів дійсно реалізується в дотриманні приписів права, у тому числі й виконанні кримінально-правових норм, але сама по собі вона тільки частково є результатом правового впливу. Як зазначають дослідники правомірної правової поведінки, абсолютна більшість громадян дотримуються правових заборон не у зв'язку з правовим впливом, а внаслідок сталих морально-етичних принципів і життєвої установки на законслухняну поведінку [16, с. 17; 17, с. 45]. Якщо ж стати на позицію, що критикується, то природно визнавати, що заохочення в кримінальному праві покладено й на заборонні норми. Утім, така логіка є хибною.

Позитивний аспект кримінальної відповідальності реалізується в усвідомленій та вольовій поведінці суб'єктів – учасників як регуляторних, так і охоронних відносин, котрі складаються відповідно з реалізації суб'єктивних прав, виконання покладених обов'язків, використання наданих повноважень та дотримання кримінальних заборон. Законслухняна поведінка може бути як внутрішньою ціннісною установкою, так і формуватися зовні під впливом державного примусу. Такий підхід до проблеми кримінальної відповідальності зумовлює багато варіантів правомірної поведінки в кримінальному праві, але коли його заборони порушуються, надає чимало перспективних форм вирішення кримінально-правових конфліктів. Також він є дієвим чинником вирішення завдань кримінального закону в частині правового забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, а також запобігання злочинам. Відома теза О.М. Яковлева про те, що кримінальне право тим соціально ефективніше, чим менш каральним воно є, заслуговує на підтримку [24, с. 161]. Із цих позицій можна припустити, що ефективність кримінального законодавства повинна визначатися тим, якою мірою його норми стримують від вчинення злочинів загалом та як вони стимулюють соціально корисну, правомірну поведінку у вирішенні кримінально-правових конфліктів зокрема.

Позитивний аспект кримінальної відповідальності як правової передумови має норми кримінального права. У них, на думку більшості прихильників позитивної кримінальної відповідальності, законодавцем прописується соціально корисний варіант правомірної поведінки в кримінальному законодавстві. Правий В.О. Єлеонський, який вважає, що поряд з іншими функціями

кримінальне право виконує й функцію заохочення соціально корисної поведінки, здійснюючи тим самим регуляторний вплив на суспільні відносини [10, с. 21]. Прихильники позитивної відповідальності пов'язують зовнішній її прояв з практичною поведінкою суб'єктів правовідносин з виконання вимог кримінально-правових приписів. Вони зауважують, що позитивна відповідальність виявляється в заохочувальних нормах, визначальною рисою яких є чітка взаємозалежність між характером поведінки, що схвалюється законом, і кримінально-правовим заохоченням [7, с. 28; 21 с. 7]. Зазначені норми стосуються в більшості випадків посткримінальної поведінки особи. Проте серед них є норми, які здійснюють регулювання “санкціонованого” завдання шкоди об'єктам кримінально-правової охорони (ст. 36, 38, 39, 41, 42, 43 КК). Вчинки, що завдають санкціонованої шкоди об'єктам кримінально-правової охорони, явно не вписуються у посткримінальну поведінку, більше того, вони спрямовані на протидію злочинам і соціально небезпечним посяганням та мають з ними тільки зовнішню схожість. Збіг з тим чи іншим складом злочину є обов'язковою, конструктивною ознакою обставин, що виключають злочинність діяння. Правомірна кримінально-правова поведінка в цьому випадку має юридичне значення й унаслідок об'єктивної необхідності підлягає правовій регламентації, у чому зацікавлені як окремі громадяни, так і суспільство, а також держава. Правова оцінка зазначеної поведінки полягає в повному виключенні кримінально-правового обтяження. Заохочення забезпечується визначеною системою гарантій, а саме: право особи вимагати виключення кримінальної відповідальності, скасування всіх постановлених рішень, що утискають зазначене право, правова відповідальність службових осіб, які не застосували заохочення за наявності підстав тощо. Правомірна кримінально-правова поведінка, що визначена цими обставинами, є особливо цінною. В основі її мотивів лежить суспільно корисна спрямованість: суб'єкт передбачає наслідки свого діяння, знає позицію закону із цього питання й бажає діяти саме таким чином. Ці норми покликані впливати на свідомість і волю суб'єктів таким чином, щоб останні прагнули, без страху бути притягнутими до кримінальної відповідальності, здійснювати правомірні вчинки, пов'язані із завданням шкоди об'єктам кримінально-правової охорони [1, с. 90]. Серед опитаних нами працівників досудового слідства, прокурорів, адвокатів та суддів обставини, що виключають злочинність діяння, віднесли до заохочувальних норм КК загалом 85 осіб (26,07%), серед них адвокатів – 45 (34,62%), слідчих – 28 (26,42%), прокурорів – 3 (9,37%) та суддів – 9 (15,52%).

Відповідну реакцію держави на суспільно небезпечну або суспільно корисну поведінку особи в кримінально-правовій сфері доречно дослідити з двох сторін: 1) кримінально-правового обтяження та 2) заохочення в кримінальному законодавстві. Кримінальна відповідальність у негативному аспекті виглядає як державний осуд та позбавлення або обмеження прав і свобод винного. Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбачених законом обмеженнях прав і свобод засудженого (ч. 1 ст. 50 КК). Воно є типовою формою реалізації кримінальної відповідальності й водночас покликане забезпечувати законслухняну поведінку людей відповідно до вимог КК. Водночас, як зазначав М.І. Бажанов, будучи найбільш типовою формою реалізації кримінальної відповідальності, покарання не виключає дві інші форми реалізації кримінальної відповідальності у вигляді: 1) засудження винного, виражене в обвинувальному вирокі суду, не пов'язане, проте, із призначенням йому кримінального покарання та 2) засудження особи, поєднане з призначенням їй конкретної міри покарання, від реального відбування якого засуджена особа звільняється [15, с. 32–33].

Сьогодні термін "заохочення" досить активно вживається в правових дослідженнях, але специфіка охоронної спрямованості кримінального законодавства зумовлює й своєрідне розуміння заохочення в кримінально-правовій матерії. Заохочення в кримінальному законодавстві, на відміну від інших галузей законодавства, не передбачає винагород особистого, майнового чи морального характеру у вигляді пільг, премій, визнання заслуг, спеціальних звань, державних нагород тощо. *Заохочення соціально корисної поведінки у кримінальній сфері реалізується виключно в різній мірі мінімізації потенційного або реального кримінально-правового обтяження.* Правий один з перших дослідників кримінально-правового заохочення В.М. Галкін у тому, що воно ніколи не виражається в наданні особистості майнових чи немайнових пільг [6, с. 95]. Близьку позицію висловлює й В.О. Єлеонський, який зазначає, що заохочення визначає, яке конкретно кримінально-правове обтяження буде виключене або пом'якшене в тих випадках, коли здійсниться заохочування законом соціально корисна поведінка людини [10, с. 78].

Здійснений аналіз заохочення в кримінально-правовій сфері надає можливість зробити висновок, що *позитивний аспект кримінальної відповідальності реалізується у формах: 1) виключення; 2) звільнення; 3) пом'якшення кримінально-правового обтяження.*

Соціальна цінність та кримінально-правова оцінка правомірної, соціально корисної поведінки неоднорідна й, відповідно, неоднаковим є кримінально-правове заохочення. Мінімізація кримінально-правового обтяження визначається, на наш погляд, комплексом обставин, серед яких сукупно враховуються: а) стадія кримінально-правових відносин; б) соціальна спрямованість правомірної поведінки; в) фактичні наслідки соціально корисної поведінки. Ю.В. Голик звертає увагу на неоднорідність кримінально-правового обтяження, що усувається заохоченням [8, с. 14].

Обґрунтованим виглядає поділ кримінальної відповідальності на реальну й потенційну. "Очевидно, – зазначає Ю.В. Баулін, – кримінальна відповідальність, як і будь-який інший непостійний факт реальної дійсності, здатна і до потенційного існування. Потенційний – етимологічно означає: той, який існує в потенції і може виявитися або бути використаний за певних умов, прихований; який при першій можливості стане ким-небудь" [2, с. 35]. З позицій цього підходу, майбутня, потенційна кримінальна відповідальність розуміється як передбачені кримінальним законом обмеження прав і свобод, яким може підлягати особа за вчинення злочину в майбутньому. Реальною ж кримінальна відповідальність стає для цієї особи з моменту набуття законної сили вирокі суду, яким вона визнана злочинцем, і їй, як правило, призначене певне покарання, відбування якого пов'язане з низкою додаткових обмежень прав і свобод засудженої особи. В основу такого поділу покладене розуміння кримінальної відповідальності, викладене у рішенні КСУ від 27 жовтня 1999 р. у "справі про депутатську недоторканність". "Кримінальна відповідальність, – зазначено в рішенні, – передбачає офіційну оцінку відповідними державними органами поведінки особи як злочинної. Це форма реалізації державою правоохоронних норм, яка в кінцевому підсумку, як правило, полягає в застосуванні до особи, що вчинила злочин, конкретних кримінально-правових заходів примусового характеру через обвинувальний вирок суду" [19, с. 12]. Тому доцільно виходити з умовного поділу кримінально-правового обтяження на реальне й потенційне. Про потенційне кримінально-правове обтяження може йтися з моменту вчинення злочину й до набуття чинності обвинувальним вирокі суду. Після набуття чинності обвинувальним вирокі суду й до погашення чи зняття судимості кримінально-правове обтяження набуває реального змісту, тобто негативний аспект кримінальної відповідальності наповнюється реальним обмеженням прав і свобод злочинця.

Першою формою реалізації позитивного аспекту є виключення кримінально-правового

обтяження. Вона здійснюється на стадії потенційної кримінальної відповідальності. Йдеться про вчинення правомірних, соціально корисних вчинків з протидії злочинним і суспільно небезпечним посяганням. Складність об'єктивних і суб'єктивних ознак, їх схожість зі злочинами зумовлюють необхідність кримінально-правової кваліфікації обставин як таких, що виключають злочинність діяння. Заохочувальні норми, як і заборонні, виступають правовою підставою для офіційної кримінально-правової оцінки діяння. Наявність у діянні всіх ознак, передбачених заборонною нормою кримінального права, виступає підставою для кваліфікації діяння як злочину. Наявність же сукупності ознак, передбачених заохочувальною нормою, виступає підставою для кваліфікації діяння як правомірного або ж такого, за яке кримінальна відповідальність не настає [18, с. 191].

Серед таких обставин до заохочувальних норм належать: необхідна оборона (ч. 1 ст. 36 КК), затримання особи, що вчинила злочин (ч. 1 ст. 38 КК), крайня необхідність (ст. 39 КК), виконання наказу або розпорядження (ч. 1 ст. 41 КК), діяння, пов'язане з ризиком (ч. 1 ст. 42 КК), виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 1 ст. 43 КК). Ці діяння визнаються правомірними та суспільно корисними. Соціальна спрямованість на протидію злочинним та суспільно небезпечним проявам зумовлює їх принципово позитивну оцінку суспільством й законодавцем відповідно. Дослідження правової природи обставин, що виключають злочинність діяння як кримінально-правового інституту, а також окремих їх різновидів об'єктивно приводить до висновку, що суспільна корисність та правомірність вчиненого – це та ознака, яка дає змогу віднести те чи інше діяння до обставин, що виключають їх суспільну небезпечність і протиправність [22, с. 119]. Фактичними наслідками вчинення діянь, за умови неперевикнення меж достатньої й необхідної шкоди правоохоронним інтересам, є відвернення чи припинення суспільно небезпечного посягання чи злочину, затримання особи, яка вчинила злочин, і доставлення її відповідним органам влади, усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним правам інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави; виконання законного наказу або розпорядження, досягнення значної суспільно корисної мети в умовах виправданого ризику, попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Другою формою реалізації позитивного аспекту є звільнення від кримінально-правового обтяження. Вона пов'язана зі звільненням від кримінальної відповідаль-

ності, призначеного покарання та його відбування за умов позитивної поведінки, що здійснюється на стадії потенційної та реальної кримінальної відповідальності. Абсолютна більшість практичних працівників, а саме 211 осіб, або 64,72% від загальної кількості, віднесли ці приписи до заохочувальних норм КК. Зазначена форма передбачена у нормах про: добровільну відмову при незакінченому злочині (ст. 17 КК) і добровільну відмову співучасників (ст. 31 КК), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК), звільнення від покарання у зв'язку із втратою особою суспільної небезпечності (ч. 4 ст. 74 КК), звільнення від покарання у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 5 ст. 74 КК), звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК), звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79 КК), звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК), умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК), звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83 КК), звільнення від кримінальної відповідальності або покарання на підставі закону України про амністію (ст. 86 КК); звільнення від покарання на підставі акта про помилування (ст. 87 КК), звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 97 КК), звільнення неповнолітніх від відбування покарання з випробуванням (ст. 104 КК), звільнення неповнолітніх від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 105 КК), умовно-дострокове звільнення неповнолітніх від відбування покарання (ст. 107 КК). В Особливій частині КК спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності передбачені у 18 нормах: ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258-3, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 5 ст. 235-4, ч. 5 ст. 235-5, ч. 6 ст. 369, ч. 4 ст. 401 КК [23, с. 58].

Основне соціальне спрямування цього різновиду заохочувальних норм полягає в усуненні реальної небезпечності злочину та

мінімізації суспільно небезпечних наслідків. Так, добровільна відмова при незакінченому злочині є обставиною, що звільняє особу від кримінальної відповідальності, якщо фактично вчинене нею діяння не містить склад іншого злочину. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, примиренням винного з потерпілим у сукупності з активним сприянням розкриттю злочину і повним відшкодуванням завданих збитків або усуненням заподіяної шкоди та іншими підставами свідчить про остаточну втрату винною особою суспільної небезпечності [9, с. 50; 13, с. 15]. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, що передбачені в Особливій частині КК, крім того, характеризуються комплексною соціально корисною поведінкою, що спрямована на активну співпрацю з правоохоронними органами й органами правосуддя.

Третя форма реалізації позитивного аспекту полягає в пом'якшенні кримінально-правового обтяження. Вона реалізується на стадії реальної кримінальної відповідальності при призначенні та відбуванні покарання у нормах про: обставини, які пом'якшують покарання: з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину (п. 1 ч. 1 ст. 66 КК); добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди (п. 2 ч. 1 ст. 66 КК); надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину (п. 2-1 ч. 1 ст. 66 КК); призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом у випадку сукупності вищезазначених обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69 КК), призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69-1 КК), заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК), дострокове зняття судимості (ст. 91 КК), дострокове зняття судимості за злочин, вчинений у віці до вісімнадцяти років (ч. 3 ст. 108 КК).

Висновки. Виділення позитивного аспекту кримінальної відповідальності розвиває та збагачує вчення про механізм правового регулювання. Незважаючи на постійну й підчас обґрунтовану критику, інтерес до неї зростає та вона продовжує набувати своїх прихильників. Соціальна цінність зазначеного феномену зумовлена інтенсивними дослідженнями кримінально-правової відповідальності як основного регулятора суспільних відносин у кримінальній сфері. Вона дає змогу розширити предмет дослідження за рахунок соціально корисної поведінки, що протиставляється суспільно небезпечному діянню, поглибити уявлення про механізм кримінально-правового регулювання суспільних відносин способами й засобами, притаманними кримінальному інструментарію, та розглядати кримінальну

відповідальність не тільки як реальне кримінально-правове обтяження у вигляді виду та міри обмеження прав і свобод злочинця, що індивідуалізується судом та здійснюється спеціальними органами держави, а також проаналізувати позитивні форми її реалізації у вигляді виключення, звільнення або пом'якшення кримінально-правового обтяження у разі вчинення особою позитивної соціально корисної кримінально-правової поведінки.

Список використаної літератури

1. Баулін Ю.В. Обстоятельства, исключаяющие преступность деяния : [монография] / Ю.В. Баулин. – Харьков : Основа, 1991. – 360 с.
2. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності : [монографія] / Ю.В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.
3. Баулін Ю.В. Поняття кримінальної відповідальності та його значення для практики застосування нового Кримінального кодексу України / Ю.В. Баулін // Новий Кримінальний кодекс України. Питання застосування і вивчення : [матер. міжн. наук.-практ. конф.] (Харків, 25–26 жовтня 2001 р.) / [голов. ред. В.В. Сташис]. – К. ; Х. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 39–43.
4. Беляев Н.А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации : [монография] / Н.А. Беляев. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1986. – 176 с.
5. Брайнин Я.М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве : [науч. издан.] / Я.М. Брайнин. – М. : Госюриздат, 1963. – 275 с.
6. Галкин В.М. Система поощрений в советском уголовном праве / В.М. Галкин // Советское государство и право. – 1977. – № 2. – С. 91–97.
7. Голик Ю.В. Поощрительные нормы уголовного права и возникающие на их основе правовые отношения / Ю.В. Голик ; [отв. ред. В.Д. Филимонов] // Актуальные вопросы борьбы с преступностью : [сборн. науч. стат.]. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1988. – С. 23–30.
8. Голик Ю.В. Уголовно-правовое стимулирование позитивного поведения. Вопросы теории : [монография] / Ю.В. Голик. – Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1992. – 80 с.
9. Егоров В.С. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности : [монография] / В.С. Егоров. – М. : Моск. психол.-социал. ин-т, 2002. – 279 с.
10. Елеонский В.А. Поощрительные нормы уголовного права и их значение в деятельности органов внутренних дел : [учеб. пособ.] / В.А. Елеонский. – Хабаровск : Хабар. высш. школа МВД СССР, 1984. – 108 с.

11. Загородников Н.И. О пределах уголовной ответственности / Н.И. Загородников // Советское государство и право. – 1967. – № 7. – С. 39–46.
12. Звечаровский И.Э. Поскриминальное поведение: понятие, ответственность, стимулирование : [монография] / И.Э. Звечаровский. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1993. – 128 с.
13. Келина С.Г. Теоретические проблемы освобождения от уголовной ответственности : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / С.Г. Келина ; Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – М., 1975. – 43 с.
14. Козак О.С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні : [монографія] / О.С. Козак ; за ред. О.М. Бандурки. – К. : Освіта України, 2009. – 204 с.
15. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов [та ін.] ; [за заг. ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація]. – К. ; Х. : Юрінком Інтер – Право, 2001. – 416 с.
16. Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология : [монография] / В.Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1982. – 287 с.
17. Лукашева Е.А. Право, мораль, личность : [монография] / Е.А. Лукашева. – М. : Наука, 1986. – 264 с.
18. Навроцкий В.О. Теоретичні поняття кримінально-правової кваліфікації : [монографія] / В.О. Навроцкий. – К. : Атіка, 1999. – 418 с.
19. Про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) : рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням МВС України від 28 жовтня 1999 р., справа № 9-рп/99 // Вісник Конституційного Суду України. – 1999. – № 5. – С. 7–13.
20. Прохоров В.С. Механизм уголовно-правового регулирования: норма, правоотношение, ответственность : [монография] / В.С. Прохоров, Н.М. Кропачов, А.Н. Тарбагаев. – Красноярск : Изд-во Красн. ун-та, 1989. – 208 с.
21. Рыбак А.З. Поощрительные нормы в уголовном праве : [монография] / А.З. Рыбак. – Петрозаводск : Изд-во Карельск. науч. центра РАН, 2008. – 241 с.
22. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України : [навч. посіб.] / П.В. Хряпінський. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 192 с.
23. Хряпінський П.В. Спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності у кримінальному праві та законодавстві України : [навч. посіб.] / П.В. Хряпінський. – Запоріжжя : КСК-Альянс, 2010. – 270 с.
24. Яковлев А.М. Взаимодействие личности и общества в системе социального контроля / А.М. Яковлев // Социальная психология личности : [сборн. трудов]. – М. : Наука, 1979. – С. 160–172.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2012.

Хряпинский П.В. Доктрина о позитивной уголовной ответственности: праксиологический аспект

Рассмотрен праксиологический аспект учения об уголовной ответственности с выделением практических форм ее реализации: исключения, освобождения, смягчения лишения или ограничения прав и свобод личности.

Ключевые слова: уголовная ответственность, негативный и позитивный аспекты, исключение, освобождение, смягчение, ограничение или лишение, права и свободы личности.

Khrypinskiy P. The doctrine of positive criminal responsibility: praxeological aspect

Considered praxeological aspect of the teaching of criminal liability with the release of the practical forms of its realization: exclusion, exemption, mitigation of deprivation or restriction of the rights and freedoms of individuals.

Key words: criminal liability, negative and positive aspects, exclusion, exemption, mitigation, control, or deprivation of the rights and freedoms of the individual.